

BAĞIMSIZ BALTİK COĞRAFYASINDA RUS ASKERİ VARLIĞI ve TAHLİYE SÜRECİ

In Independent Baltic Geography Russian Military Presence And Evacuation Process

Dr. Ali ERAVCI

Adalet Bakanlığı, Ankara/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9507-7494>

ÖZET

Rus halkı egemen güç vasfını uzunca bir süredir çevresindeki toplumlara kabul ettirmeyi başarmış bir toplum olmuştur. XXI. yüzyıl arifesinde ise bu halk öncülüğünde oluşturulan askeri-siyasi yapı çökmüş ve millileşmeye yönelik adımlar ön plana çıkmıştır. Kapasiteleri son derece sınırlı olan Estonya, Letonya ve Litvanya gibi Baltık ülkeleri de millileşme adımlarına ağırlık veren ülkelerin başında yer almışlardır. Tabii ki söz konusu bu ülkeler için bağımsızlığa yönelik her türlü girişim belirli mücadeleleri gerekli kılmıştır. Her üç devlet de yaklaşık bin yıllık tarihlerinde sadece yirmi yıl kadar bağımsız kalabilmişler, Soğuk Savaş sonrası ise bağımsızlığı ikinci kez tecrübe etme fırsatını yakalamışlardır. Ancak hâlen ülke sınırları içerisinde egemen güç Rus halkına ait askeri unsurlar mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bağımsızlığın başlıca teminatı ise bu yabancı askeri varlığın tahliyesini sağlamaktır. Bu makalede Soğuk Savaş sonrası dönemde Baltık coğrafyasında Rus askeri varlığının yapısı ve tahliye süreci anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Baltık, Rusya Federasyonu, Kaliningrad

ABSTRACT

The Russian people have become a society that has managed to lead a long life as a sovereign power. On the eve of the 21st century, the military-political structure created under the leadership of this people collapsed and steps towards nationalization came to the fore. Baltic countries such as Estonia, Latvia and Lithuania, whose capacities are extremely limited, have taken the lead among the countries focusing on nationalization steps. Of course, any attempt at independence for these countries has necessitated certain struggles. All three states were able to remain independent for only twenty years in their nearly thousand-year history, and they had the opportunity to experience independence for the second time after the Cold War. However, military elements belonging to the sovereign power of the Russian people still existed within the borders of the country. The main guarantee of independence was the evacuation of this foreign military presence. In this article, the structure of the Russian military presence in the Baltic geography in the post-Cold War period and the evacuation process are tried to be explained.

Key Words : Baltic, Russian Federation, Kaliningrad

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası Rusya Federasyonu (RF) uluslararası alanda yerini konumlandırma gereği duymuştur. Ancak RF artık SSCB dönemindeki gibi "süper güç" değildi. Buna rağmen RF jeopolitik konumu, askeri potansiyeli, nükleer gücü, kalabalık nüfusu, enerji kaynakları ve yayılmış olduğu coğrafi alan ile hala azımsanmayacak bir potansiyeldi, yani RF hâlen "bölgesel güçten" çok öteydi.

Rusya, hem topraklarında sahip olduğu imkânlardan istifade etme refleksi hem de SSCB döneminden kalma alışkanlıklar nedeniyle Sovyet coğrafyasındaki istikrarı devam ettirmek amacıyla eski ortaklarıyla ilişkilerini sürdürmek istemiştir. Baltık devletlerinden sonra diğer Sovyet ülkelerinin de bağımsızlıklarını ardı ardına açıklamaları SSCB'nin üniter yapısının sonuna geldiğini bildirmişti. Bu nedenle SSCB'nin dağılması sonrasında RF, bağımsızlığını kazanan diğer on dört eski Sovyet Cumhuriyeti ile ilişkilerini yeniden kurmak durumunda kalmıştır. Bu koşullarda yeni Birlik Antlaşmasının hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Fakat anlaşmanın taslağı üzerinde 1991 yılının ortalarında mutabık kalınmasına rağmen, başarısız "Ağustos darbesi" nedeniyle anlaşma imzalanamamıştır. Yine de Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci son aşamasına girmiştir. Aynı yılın sonlarına doğru ise SSCB sonrasında dair somut resmi adımlar

atılabilmiştir. 7-8 Aralık 1991 tarihinde dünya siyasi tarihi açısından önemli bir olay yaşanmıştır. Minsk kenti yakınlarında Belarus, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Devlet Başkanları, çok zor koşullarda yürütülen görüşmeler sonucunda, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Kuruluş Antlaşmasını (Belovejsk Antlaşmasını) imzalamışlardır. (Hüseynov, 2003) BDT'nin eşit egemen devletler arasında imzalanmasıyla, aynı zamanda SSCB'nin de hukuki ve siyasi olarak dağıldığı da ilan edilmekteydi. SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya için SSCB coğrafyası hayati önem taşımıştır. SSCB'nin son günlerinde (8 Aralık 1991) önce Minsk'te, daha sonra Almaata'da 21-22 Aralık'ta yapılan iki toplantı sonrasında ortaya çıkan "Bağımsız Devletler Topluluğu" bu yapı içerisinde zorunlu ilişkileri sürdürmek için uygun bir platform olarak düşünülmüştür. (Derman, 2016) Başlangıçta üç devlet arasında imzalanan kuruluş anlaşmasını daha sonra Baltık devletleri hariç diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri imzalamıştır.

Baltık ülkelerin bu birliğin dışında kalmaları hiç şüphesiz RF'nin dikkatini bu ülkelere yöneltmesine neden olmuştur. Zira her şeye rağmen RF, Baltık ülkeleri üzerindeki etkisini kaybetmek istememiştir. Bu etkinin devamını sağlamak adına farklı temalardaki ilişkilerde alternatif stratejilere başvurmaktan kaçınmamıştır. Enerji, azınlık, ekonomi, askeri ve coğrafi meseleler her iki taraf arasındaki ilişkinin farklı zeminlerini oluşturmuştur. Bu makalede Baltık ülkeleriyle RF arasındaki ilişki askeri temelli ele alınmış olup, bağımsız Baltık ülkelerindeki Rus askeri varlığının mevcudiyeti ve bunların tahliye süreci incelenmiştir. Yine Litvanya, Polonya ve Baltık Denizi arasında kalmasına rağmen Rus toprağı olarak kabul edilen Kaliningrad da askeri bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. RF'NİN BAĞIMSIZ BALTİK ÜLKELERİNE BAKIŞ AÇISI

Baltık ülkeleri çok kısa bir şekilde iki dünya savaşı arasına sığdırılan bağımsızlıklarını Sovyet bloğunun çöküş sürecinde yeniden ilan etmişlerdir. Böylece uzun süredir Rus etkisi altında bulunan Baltık ülkeleri, Rusya'da meydana gelen siyasi yapılanmayı fırsata çevirmeyi başarmışlardır. Bu Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını da ilk tanıyan ise yine RF olmuştur. (Purtaş, 2005) Yeltsin ile birlikte özellikle güvenlik ve ekonomi konularında RF'yi dışa açma çabaları, Baltık ülkeleriyle olan ilişkilere de yansımış, söz konusu ülkelerin bağımsızlık talepleri bir bir kabul edilmiştir. (Asal, 2012) Yine aynı süreçte her üç Baltık ülkesi de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) bünyesine katılmayı kabul etmediklerinden, 1991 yılı sonunda imzalanan BDT'nin kuruluş anlaşmasını da imzalamamışlardır. Bu süreçte Batı Avrupa ülkeleri, Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarının tanınma taleplerine olumlu karşılık vermiş ve söz konusu ülkelere destek vermeye başlamıştır. (Service, 2009) Batılı devletlerin vermiş olduğu destek Baltık ülkelerinin doğu bloğundan koparak, batıyla entegre olma düşüncelerini de gerçekleştirme yönünde motive edici unsur olmuştur.

Ancak her üç Baltık ülkesi de bağımsızlığı ani bir şekilde elde etmiş ise de Rusya'nın etkisinden aynı hızda kurtulamamıştır. Neticede Baltık bölgesi uzun yıllardır Sovyet Rusya, daha da öncesinde Çarlık Rusyasının hâkimiyet teorisi çerçevesinde realist dengenin uygulama alanı olmuştur. Bu nedenle RF'nin etki alanının dışına çıkmak, bağımsızlığın ilan edilmesi ve bunun Rus yönetimi tarafından tanınması gibi kolay olmamıştır. Her ne kadar Yeltsin döneminde liberal politika uygulanmış ise de RF bölgede mevcut tarihi çıkarlarını düşünmek zorundaydı. O açıdan Baltık bölgesi, RF ve Ruslar için birçok farklı anlamı bir arada ifade etmiştir.

Öncelikle Baltık bölgesi Rus tarihi için diğer Sovyet ülkelerine nazaran ayrıca bir önem arz etmiştir. Bu önem Çarlık Rusyasından itibaren kendisini göstermiştir. Okyanuslara ulaşmayı başlıca dış politika aracı olarak gören Korkunç İvan, Baltık Denizi hâkimiyeti için Litvanya ile güç mücadelesine girişmiştir. Rusların, Baltıklar ile olan ilişkisine bakıldığında tarihsel süreç içerisinde 1711'de Osmanlıya karşı alınan Prut yenilgisine rağmen, Baltık Denizi'nde harekete geçen Rus donanması önce İsveç donanmasını ağır bir şekilde yenmiş, Aland Adaları'nın da ele geçirilmesiyle birlikte Baltık Denizi'nin denetimi tamamıyla Ruslara geçmiştir. Rus halkı, Baltık denizinde edindiği yeni topraklarla dünya siyaset sahnesinin önemli aktörleri arasına girmiştir. Öte yandan 1725 yılında ölen Çar I. Petro'nun vasiyetnamesinde de; "Elverişli koşullar yaratılarak kuzeye doğru yönelmeli ve Baltık kıyılarına ulaşılmalıdır." ibaresi yer almaktadır. (Onay, 2008) Petro'nun saltanatından sonra Doğu-Baltık kıyı şeridinin deniz-stratejik önemi, görünürde Rusya'nın XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar bölgedeki hâkimiyeti için başlıca askeri güdü olarak kalmıştır. (Puheloinen, 1999) Rusların, Baltık bölgesine Çarlık döneminde başlayan ilgisi canlılığını hep koruyarak, Sovyet ilgisinden de geçmek suretiyle post Sovyet döneminde de sürmüştür. Bu ilgi, Sovyet sonrası dönemde önemi artan "jeopolitik" kavramının içi doldurulurken dâhi Baltık coğrafyasının önemine vurgu yapmayı gerekli kılmıştır.

Avrasyacı yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan Aleksandr Dugin, Avrasya'nın istikrarı için Batı sınırını teşekkül eden Baltık bölgesinin güvenli olması gerektiğini savunmuştur.

Orta Avrupa etrafında Avrupa'nın birleşmesi hususundaki tüm eğilimler, temel bir şart olarak Moskova-Berlin arasında sarsılmaz jeopolitik ve stratejik eksenin oluşturulması göz önünde bulundurulduğu takdirde, gerçek amacına ulaşacaktır. Baltık ülkeleri, eş zamanlı olarak Rusya ve Orta Avrupa arasındaki sınırların nihai değişimi amacıyla jeopolitik dönüşüme tabi tutulmalıdır.(Dugin, 2012)

Ancak savaş sonrası dönem, Baltık arenasına NATO vasıtasıyla bölgede stratejik çıkarları olan ABD adında yeni bir jeopolitik aktör getirmiştir.(Puheloinen, 1999) XIII. yüzyıldan itibaren Baltık Denizi, Doğu ile Batı arasında bir çatışma alanı olmuştur. Ekonomik, siyasi ve askeri çıkarların çatışmasından kaynaklanan karışıklıklar sadece bölgede bulunan devletler arasında değil, bölge dışı güçler arasında da baş göstermiştir. O nedenle geçmişte Almanya ve İsveç gibi ülkelere karşı mücadele etmek zorunda kalan Ruslar XX. yüzyıl sonlarında ise ABD önderliğinde Batı bloğuyla jeopolitik bir mücadele vermek zorunda kalmıştır.

Şubat 1997'de RF Dışişleri Bakanlığı, Baltık ülkeleri ile ilişkilerde uzun dönemli bir plan sunmuştur. Planda Baltık devletleri ile ilişkilerin önemi vurgulanmış, bu önemin ise Baltık güvenliği kaygılarının NATO genişlemesiyle giderilme düşüncesi ve Baltık bölgesinin Batı ve Kuzey Avrupa'ya bir bağlantı durumunda olmasından dolayı jeopolitik durumundan kaynaklandığı vurgulanmıştır. Plandaki ana fikir ise Baltık bölgesinin güvenliğinin Baltık ülkelerinin tarafsızlığına ve askeri ittifaklara katılmaması temeline dayanması gerektiği yönünde olmuş, ittifaklara girmenin bölücü çizgilere yol açabileceği ifade edilmiştir.(Puheloinen, 1999) RF için Baltık devletlerinin kendi etki alanından çıkmaması, ya da en azından bu ülkelerin tarafsız olmaları çok büyük önem arz etmekteydi. Ancak RF'nin bu düşüncesine karşılık Baltık coğrafyasında rekabet içerisinde olduğu Batı dünyası bu jeopolitik durumu kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak istemekteydiler. Temmuz 1997'de Vilnius'taki konuşmasında Baltık ülkelerinin güvenlik durumunu değerlendiren ABD Dışişleri Bakanı M. Albright şu şekilde ifade etmiştir: "... *belki de Avrupa'nın hiçbir kesimi eski jeopolitik kalıptan Baltık ülkelerinden daha fazla acı çekmedi. ...Bu eski kalıpların üstesinden gelmekte başarılı olursak ve onları yeni işbirliği alışkanlıklarıyla değiştirecek, Avrupa'nın hiçbir kesimi daha fazla yararlanamayacaktır.*"(Bajarunas, 2000) Bu görüşler doğrultusunda Baltık ülkelerinin arzu ettikleri ittifaklara katılmasında jeopolitik önem çok büyük bir avantaj sağlayan faktör olmuştur.

Varşova Paketi'nin çökmesi, SSCB'nin dağılması ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nın (AKKA) imzalanmasıyla bağımsızlıklarını yeni elde eden Baltık ülkelerinin güvenlikleri boşluk içerisine girmiştir. Her ne kadar üç Baltık ülkesi de kendi güvenliklerinin teminini öz askeri kaynakları ile teminat altına almak istemişeler de kapasiteleri buna imkân vermemiştir. Baltık devletleri, politik alandaki uygulamalarına benzer olarak askeri alanda da bağımsızlık ve kimlik gibi değerleri ön plana çıkarmış ve algıladığı Rus tehdidine karşılık uluslararası normlara uygun davranarak ittifaklardan aktif olarak destek aramıştır.(Lamoreaux, 2014) Bu dönemde Baltık ülkelerinin içini rahatlatan bir olay gelişmişti. Avrupa güvenliğinin köşetaşı olarak kabul edilen Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) imzalanmıştır. 10 Ocak 1989'da Viyana'da, Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DAC) de dâhil olmak üzere yirmi üç ülkenin katılımıyla başlayan "Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri Müzakereleri" (AKKUM) 16 Kasım 1990 tarihinde sona ermiş ve 19 Kasım 1990'da, Paris'te yirmi iki ülke tarafından hukuken bağlayıcı nitelikte olan "Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması" (AKKA) imzalanmıştır. Başlangıçta on altı NATO ve altı VP üyesi olmak üzere toplam yirmi iki ülke tarafından imzalanan AKKA'ya taraf ülkelerin sayısı, SSCB'nin dağılması ve Çekoslovakya'nın bölünmesi ile otuza çıkmıştır.(Akçapar, 1996) Söz konusu antlaşmayla Rusya'nın silahlı gücüne önemli oranda kısıtlama getirilmişti. Her ne kadar bu durum Baltık ülkelerinin içini biraz olsun rahatlatmışsa da yine de Rusya tarafından kaynaklanan tehdit halen mevcuttu. Çünkü hala Baltık topraklarında Sovyet döneminde yerleştirilen Rus askeri nüfusu varlığını sürdürmekte ve bu nüfusun tahliyesi RF tarafından farklı beklentilere karşılık gündemde tutulmaktaydı.

3. RUS ASKERİ VARLIĞININ BALTİK'TAN TAHLİYESİ

RF'nin SSCB zamanında Baltık ülkelere yerleştirdikleri askeri kuvvetlerini buralardan çekmesi gerekmektedir. 1991 yılında bağımsız olduklarında üç Baltık ülkesinde de yaklaşık 120.000 kişilik Sovyet birlikleri bulunmaktaydı.(Erlanger) Ancak, RF için askerin geri çekilmesi üslerin kaybı, savunma sistemindeki bazı unsurlarda genel bozulmaya neden olma ve orduda iç aksama ihtimali anlamına

gelmekteydi. Baltık Devletleri için yabancı birliklerin topraklarından çekilmesi ise temel bir devlet güvenliği ve egemenlik sorunu olmuştur.(Kauppila, 1999) RF, askeri varlığın çekilmesini kimi zaman teknik ve maddi imkânsızlıklara bağlamışsa da Baltık devletleri bunun mümkün olan en kısa süre içerisinde gerçekleşmesini istemişlerdir. RF her ne kadar AGİK'in 1992 Helsinki toplantısında bu devletlerden tamamen çekilmeyi kabul etmiş ise de aynı yıl üç ülkeye de çekilmenin 1994 yılında başlayıp, 1999 yılında tamamlanmasını teklif etmiştir. Bu teklifte Rus azınlıklara yönelik kanunlarda iyileştirme, Sovyet döneminde meydana gelen zararlar nedeniyle tazminat taleplerinden feragat, geri çekilecek personel için yapılacak konutlara Baltık ülkelerinin de katkıda bulunması gibi şartlar bulunmaktaydı.(Fehervary, 1993) Litvanya haricinde diğer iki Baltık ülkesinden askerlerini kolay kolay çekmek istemeyen Rusya'nın farklı mazeretler ileri sürerek bu konuyu sürüncemede bırakması nedeniyle özellikle 1990'ların ilk yarısı boyunca RF ile Baltık ülkeleri ilişkisinde Baltık coğrafyasında mevcut Rus askeri varlığı en fazla tartışılan konulardan olmuştur.

3.1. Rus Askeri Varlığının Baltık'tan Tahliyesi

Bu konuda Estonya bağımsızlığın ardından ülkesindeki Rus askeri varlığın derhal ülke dışına çıkartılmasını talep etmiştir. Ancak Rus yönetimi birlikler için uygun barındırma imkânının eksikliğine vurgu yapmak suretiyle, çekilmenin 1994 yılından önce gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. 1992 yılının Ocak ayında Baltık devletlerindeki en küçük birlik olan 25.000 kişilik birliğin Estonya'yı terk ettiği bildirilmiştir.(Iwaskiw, 1996) Askeri varlıkların Estonya dışına çıkartılma süreci başlamışsa da RF daha fazla birliklerin çekilmesini politik bir mesele haline getirmiştir. Bunun sebebi Estonya'nın ülke sınırları içerisinde bulunan Rus ve Rusça konuşan azınlıklara karşı uygulamış olduğu vatandaşlık politikası olmuştur. RF, Estonya'yı her fırsatta azınlık politikası nedeniyle insan hakları ihlali yapmakla itham etmiş, Estonya sınırları içerisindeki Rus askeri varlıklarının tahliyesini Estonya'nın vatandaşlık politikasına şartlandırmıştır. Fakat insan hakları ihlali konusunda umduğu uluslararası desteği görememiştir. Estonya ve RF arasında devam eden görüşmeler neticesinde kademeli olarak çekilme sağlanmış, askeri karakolların çoğu Estonya savunma idarelerine dönüştürülmüştür. Ancak ikili görüşmelerde bu defa çekilmenin temposu tartışılmaya devam etmiştir. Özellikle Talin yakınlarında bulunan Paldiski en fazla tartışılan bölge olmuştur. Sovyet donanması buraya iki nükleer denizaltı eğitim reaktörü içeren bir denizaltı üssü kurmuştu. Rus yetkililer, reaktör tesisinin sökülmesinin zaman alacağını belirtmişler; Estonya ise sürecin uluslararası denetimle birlikte daha hızlı gerçekleştirilmesini talep etmiştir. Bu nedenle on adet T-72 tankı taşıyan son Rus savaş gemisi Ağustos 1994'te ayrılmıştır. Ancak RF, Paldiski'deki reaktör tesisinin kontrolünü Eylül 1995'e kadar elinde tutmuştur.(Iwaskiw, 1996) Böylece Estonya'daki Rus askeri varlığı sorunu büyük oranda çözülmüştür.

Estonya'nın, RF ile yaşamış olduğu bu sürecin bir benzeri Letonya'da da gerçekleşmiştir. 1990'lı yılların başındaki ana çekişme noktası Rus silahlı kuvvetlerin tahliyesiyle ilgili olmuştur. Letonya'da bulunan Rus azınlıkların statüleri yine Letonya'da da birliklerin çekilmesi hususunda sıkı pazarlıklara neden olmuştur. 18 Ocak 1994'te, RF Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev, RF'nin birliklerini Baltık ülkelerinde bulundurma hakkının bir güvenlik boşluğundan kaçınmak ve RF'ye düşman güçlerin kurulmasını engellemek olduğunu açıkça iddia etmiştir. RF'nin niyeti hususunda gergin olan Letonyalılar ise 1940'ta Letonya'yı ilhak etmenin bir bahanesinin 1939'da orada kurulan Sovyet üslerini korumak olduğunu unutamamıştı. Letonya'da bulunan Skundra radar üssü Ruslar için stratejik önem arz etmekteydi ve Rus yönetimi burasını kaybetmek istemiyordu. Sonuçta, Rus birliklerinin geri çekilmesi karşılığında, Letonya, Skundra tesisini beş yıllığına RF'ye kiralamaya rıza göstermiştir. Nisan 1994'te Moskova'da imzalanan anlaşma, radar üssünün 31 Ağustos 1998'de işletmeyi durdurması ve 29 Şubat 2000'de kaldırılması gerektiğini öngörmüştür.(Iwaskiw, 1996) Bu nedenle 1994 yılı içerisinde Skundra üssünde görevli uzmanlar haricinde Letonya'da bulunan tüm Rus askeri varlıkları ülke dışına çıkartılmıştır.

Litvanya'da bu süreç her iki Baltık ülkesine göre daha kolay gerçekleşmiştir. Askeri unsurların ülke dışarısına çıkartılması hususunda Litvanya ile RF arasında yapılan müzakerelerde görüş birliği sağlanmışsa da tazminat konusundan dolayı ufak pürüzler çıkmıştır. Litvanya'lı müzakereciler 1940'tan itibaren süregelen Sovyet işgali nedeniyle Rus tarafından tazminat talep etmişler ve bunun üzerine Rus tarafı görüşmeleri askıya almıştır.(Erlanger) Ancak RF ile iyi ilişkiler kurma çabasında olan Litvanya Devlet Başkanı yapıcı tutum sergileyerek, tazminat konusunun ertelenmesini sağlamıştır. Bunun üzerine askeri unsurların çekilmesi belirlenen takvimde gerçekleştiği gibi, bu uzlaşma iki ülke arasında ekonomi başta olmak üzere diğer ilişkilerin de gelişmesine katkıda bulunmuştur.

3.2. Kaliningrad : Jeopolitik Sorun ve Alternatif Arayışlar

Rus birliklerinin Orta Avrupa'dan çekilmesine ek olarak, RF, Baltık Cumhuriyetleri aracılığıyla denize erişimini kaybetmiştir. Ayrıca Baltık Denizi'nin güney ve doğu kıyısındaki tersaneleri, garnizonları, kuru rıhtımları ve depoları kaybetmiştir.(Puheloinen, 1999) Bu durum Rus halkını SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı öncesi pozisyonuna düşürmüştü. Ancak bu defa RF, Baltık coğrafyasında sahip olduğu Kaliningrad bölgesi ile önemli bir avantaja sahipti. Kaliningrad bölgesi, İkinci Dünya Savaşı sonunda 1945 Potsdam Konferansıyla SSCB'ye bırakılmış, savaştan hemen sonra da SSCB bölgeyi hızlı bir şekilde askeri bölgeye dönüştürmüştür. Baltık Filosu Karargahı da daha sonra Leningrad'dan, Kaliningrad'a taşınmıştır.(Chillaud&Tetart, 2007) Soğuk Savaş sırasında aşırı derecede askerileştirilen Kaliningrad, Sovyet bakış açısıyla, herhangi bir Batı saldırısını önlemek, Baltık Cumhuriyetlerini ve Baltık Denizi'nin güneyi, Gdansk ve Vistül Halicini kontrol altında tutmak için ileri bir karakol olmuştur.(Chillaud&Tetart, 2007) Bu açıdan Kaliningrad'ın niteliği Rus yöneticileri için hem savunma anlamında hem de herhangi bir taarruz ihtimali durumunda jeostratejik önem arz etmiştir. SSCB'nin dağılışı ile birlikte bağımsız olan Baltık ülkeleri ile aynı sürece denk gelen 1990'lı yıllarda, RF'deki tüm üst düzey askeri yetkililer Sovyetler Birliği mirasından gelmekte, Baltık bölgesinin stratejik önemine ve Kaliningrad'ın kırılğanlığına vakıftır. Exclave¹, barış zamanıyla birlikte, gergin uluslararası durumda ve savaş tehdidi sırasında gözetleme, istihbarat ve tehdit gösteriminde önemli bir köprübaşı olmuştur.(Puheloinen, 1999) Kaliningrad'ın bu durumu bölge ülkelerini son derece tedirgin etmiştir. Bu nedenle Kaliningrad'ın askeri tehdit unsuru olmaktan çıkartılması özellikle Litvanya ve Polonya için önceliğini daima korumuş ve her iki ülke yöneticileri de bölgenin durumunu tartışmaya açmak için konuyu gündemde tutmaya gayret göstermiştir.

Harita 1. Kaliningrad.

Kaynak: <https://www.ft.com/content/ef93af1e-0a8d-11e8-8eb7-42f857ea9f09>

Silahsızlanma lehine ilk önemli talep, Litvanya Cumhurbaşkanı Brazauskas'ın 28 Eylül 1994'te BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada gelmiştir. Brazauskas, Kaliningrad bölgesi konusunda Avrupa İstikrar Pakti çerçevesinde bir yuvarlak masa tartışması önermiştir. RF Dışişleri Bakanı Vekili Vitalij Churkin bu öneriye karşı çıkmıştır. RF Dışişleri Bakanlığı'ndan Kaliningrad Duma'ya gönderilen ve onun tarafından imzalanan bir mektupta şunu söylemiştir: “*RF Dışişleri Bakanlığı, Brazauskas'ın konuşmasında Kaliningrad bölgesinin sorunlarını İstikrar Pakti çerçevesinde yuvarlak masada görüşmek üzere yapılan önerisine karşı çıkmaktadır. Çünkü, bunun amacı uluslararası bir forumda bölgenin askersizleştirilmesi konusunu ve hatta belki de statüsünü gündeme getirmektir.*” (Chillaud&Tetart, 2007) RF hiçbir platformda Kaliningrad konusunu tartışmaya dahi açmak istemezken, Baltık ülkeleri ise bu meseleyi daima gündemde tutma

¹ Bir memleketin başka bir devlette bulunan küçük toprak parçası

çabasında olmuştur. Gerekçelerinde ise Kaliningrad'ın sadece Baltık bölgesi değil, tüm Avrupa güvenliğinin istikrarına bir tehdit olduğu tezini savunmuşlardır. Kaliningrad mevzuu bölgeyle alakadar olan ABD'nin de dış politikasında yer bulmuştur. Zira, NATO vasıtasıyla bölgede etkinliğini artırmak isteyen ABD'nin politikaları da Kaliningrad'ın mevcut durumundan olumsuz bir şekilde etkilenmekteydi. 1996 yılında Temsilciler Meclisi'nde RF'nin bölgeden askeri güçlerini çekmesine dair endişelerini bildirir karar kabul edilmiştir. RF Dışişleri Bakanlığı'nın 4 Temmuz 1995 tarihli açıklamasında, "*Örneğin, yurtdışından birilerinin Alaska'yı silahsızlaştırmayı önerdiğinde ABD'li kongre üyeleri memnun olurlar mıydı?*" (Chillaud&Tetart, 2007) şeklinde olmuştur.

Kaliningrad konusunda bu mücadelenin yanı sıra, Baltık ülkelerinin bağımsızlığı kazanmaları RF'nin askeri kapasitesinde sıra dışı kayıplara neden olmuştur. XX. yüzyıl boyunca gelişen teknoloji ile birlikte Ruslar, Baltık coğrafyasına hava savunmacılığı alanında ciddi yatırımlar yapmıştı. Sovyet Hava Kuvvetleri'nin en yeni nesil savaş uçağı ve en gelişmiş hava limanları mevcut Rusya Federasyonu'nun batı sınırlarının dışına yerleştirilmişti. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla, bu varlıkların önemli bir kısmı yeni bağımsız devletlere bırakılmıştır. Havacılık elektroniklerine ait sistemler sadece bölünmemiş; iletişim, komuta ve kontrol, istihbarat, füze saldırı uyarısı, hava savunma ve lojistik destek sistemleri de bozulmuştur. Letonya'daki Skundra radar istasyonunun kaybı, erken uyarı sistemine bir darbe olmuştur. Letonya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle yerini alacak yedek sistem de bulunmamaktaydı.(Kauppila, 1999) Bu nedenle RF'nin bu kayıpları bir şekilde telafi etmesi gerekmektedir.

Rus yöneticileri bir taraftan Kaliningrad bölgesinde sahip olduğu stratejik üstünlüğü sürdürmek isterken, aynı zamanda da Baltık coğrafyasındaki bağımsızlık hareketlerinin neden olduğu kaybı telafi etmek için alternatif arayışlar içerisinde olmuştur. Bu amaçla gerek Litvanya gerekse Polonya'ya sınırı bulunan Belarus ile temasta bulunulmuştur. Bu arada Belarus'ta da Rus yanlısı hava esmeye başlamıştı. Lukaşenko'nun Belarus devlet başkanı olduğu 1994 yazı Belarus-RF ilişkisi yeniden bütünleşme sürecinde dönüm noktası olarak görülebilir. Belarus için RF'ye yanaşma birçok farklı nedene dayanmıştır. RF'den gelen hammaddelere olan bağımlılık olmak üzere Belarus'un ekonomik ve sistemsiz krizleri, Lukaşenko'nun şahsi inançları ve seçim vaatleri Belarus liderini RF ile yeniden bütünleşmeye zorlamıştır. Yine, o zamanlar Rus ve Belarus halkı tarafından Orta Avrupa ve Baltık ülkelerinin kendilerine yönelik düşmanca Soğuk Savaş ittifakı olarak görülen NATO üyeliği için arayış içerisinde olacakları açık hale gelmişti.(Zuly, 2005) Neticede Belarus ve Rus yöneticileri arasında kurulan birlik her iki tarafın da lehine unsurlar içermekteydi. Belarus, RF ile ilişkisini ekonomi odaklı çıkış noktası olarak görmüştür. Buna karşın Rus yöneticileri, kurulan bu birliğe askeri olarak önem vermekteydi. Birliğin amaçlarından birinin, askeri alanda kardeşlik ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra, güvenliği sağlamak ve yüksek savunma kapasitesini sürdürmek olduğunu belirten Birlik Antlaşması, Rus savunma sistemlerinin Belarus topraklarına genişletme olasılığını açıkça ifade etmiştir. Belarus ve RF arasında gerçekleşen geniş çaplı askeri işbirliği sonucunda ortak hava savunma sistemi kurulmuş ve Baltık bölgesinin neden olduğu kayıplar bir nebze de olsa Belarusla yapılan işbirliği ile giderilmeye çalışılmıştır.

4. SONUÇ

Rusya Federasyonu ise SSCB'nin ardılı olarak uluslararası arenadaki yerini almış, ancak uluslararası yapıdaki tüm dengeler aleyhine neticelenmişti. Rusya Federasyonu birçok alanda olduğu gibi dış politikadaki güvenlik algısını da yeniden sorgulama gereği duymuştur. Bu sorgulamaya yol açan başlıca faktörlerden biri eski SSCB ülkelerinin Rus nüfuzundan kurtulmak istemeleri olmuştur. Rus nüfuzunu ilk önce terk etmek isteyen ülkelerin başında ise Baltık grubu ülkeleri yer almıştır. Baltık ülkeleri hızlı bir şekilde Rus etkisinden kurtularak Batıyla her alanda bütünleşmeye yönelik adımlar atma cesaretini göstermiştir. Madem Baltık ülkeleri Rusya Federasyonu'na sırtını dönmek istemişti, o zaman bu durumun Baltık ülkeleri-RF ilişkisine yansımaları kaçınılmaz olacaktır. Rusya Federasyonu öncelikle Baltık ülkelerinin kendi etkisi altında kalmasını, bunun sağlanamaması durumunda da bu devletlerin tarafsız kalmalarını beklemekteydi. Bu nedenle farklı argümanları kullanarak Baltık ülkeleri karar alıcılarını etkilemeye çalışmıştır. Bu argümanlardan birisi Rus askeri varlığı olmuştur. Bu sorun 1990'lı yıllarda iki taraf ilişkisinde başlıca gündem maddelerinden olmuştur. Rus askeri varlığı sorunu Rus çıkarlarının elde edilmesi için büyük pazarlıklara konu olmuştur. Nihayetinde RF her üç Baltık ülkesiyle bir şekilde anlaşma sağlayarak bölgedeki askeri varlıklarını tahliye etmiştir. Ancak bu tahliye karşılık Baltık ülkelerinin entegre olduğu Batı menşeli örgütlerden özellikle NATO bölgede askeri varlığını artırma teşebbüsüne girmiştir. RF'nin bu teşebbüse karşı cevabı ise bir başka araştırmayı gerektirecek kadar geniş bir boyutu haizdir. Ancak özetle şu hususlar söylenilebilir ki, RF, Baltık bölgesinde aleyhine atılan tüm askeri

adımlara karşı refleks gösterebilmiştir. Her ne kadar bölgedeki askeri varlığının tahliyesini 1990'lar boyunca tamamlamış ise de sahip olduğu Kaliningrad bölgesinin askeri önemine özellikle vurgu yapmıştır. Özellikle Putin ile birlikte bölge Baltık coğrafyası hatta Avrupa güvenliğinde dengeleyici rol üstlenmiştir. Baltık coğrafyasında tehdit olarak algılanan her türlü teşebbüs karşı, Kaliningrad misilleme için potansiyel araçlardan biri haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Akçapar, B. (1996). *The International Law of Conventional Arms Control In Europe*. Munich: Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden.

Asal, U. Y. (2012). Rusya'nın Baltık Ülkeleri Politikasının Değişimi.

Bajarūnas, E. (2000). Baltic Security Co-Operation : A Way Ahead. *Baltic Review Defence*, 43-62.

Chillaud, M., & Tetart, F. (2007). The Demilitarization of Kaliningrad : A Sisyphean Task? *Baltic Defence Review*, 171-186.

Derman, G. S. (2016). Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları. *Akademik Bakış Dergisi*, 283-295.

Dugin, A. (2012). *Geopolitika Rassii*. Moskova: Gaudeamus.

Erlanger, S. (2019, 01 15). *Russia To Complete Troop Pullout In Lithuania*. <https://www.nytimes.com/1993/08/31/world/russia-to-complete-troop-pullout-in-lithuania.html>. adresinden alındı

Fehervary, A. (1993). Citizenship Statelessness And Human Rights : Recent Developments In The Baltic States. *International Journal of Refugee Law*, 392-423.

Hüseyinov, F. (2003). Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 387-401.

Iwaskiw, W. R. (1996). *Estonia, Latvia And Lithuania Country Studies*. Washington: Library of Congress.

Kauppila, L. E. (1999). The Baltic Puzzle : Russia's Policy Towards Estonia And Latvia 1992-1997. Department of Social Science History.

Lamoreaux, J. (2014). Acting Small In A Large States World : Russia And Baltic States. *European Security*, 565-582.

Onay, Y. (2008). *Rus Stratejisinin Mimarları*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınevi.

Puheloinen, A. (1999). *Russia's Geopolitical Interests In The Baltic Area*. Helsinki: National Defence College.

Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Ankara: Platin Yayınevi.

Service, R. (2009). *A History of Modern Russia From Tsarism To The Twenty-First Century*. Londra: Harvard University Press.

Zulys, A. (2005). Towards A Union State of Russia And Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 148-169.